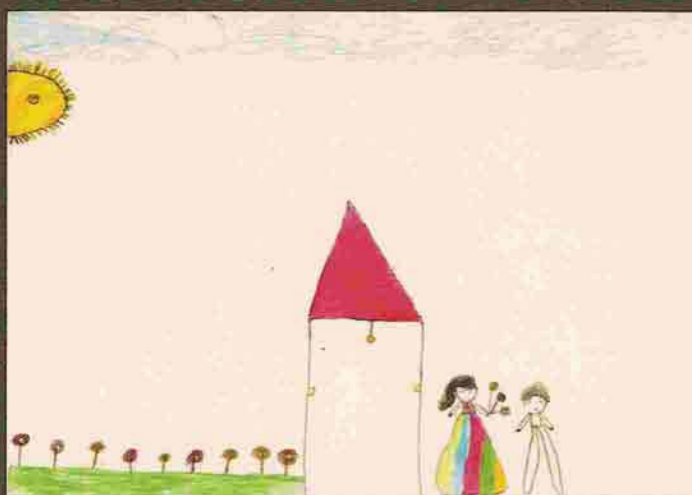

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ
ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα

Ελληνικά
χράμματα

Σελιδοποίηση: Παναγιώτα Δημοπούλου
Εξώφυλλο: Μαρίνα Μπίτσικα
Εικόνα εξωφύλλου: Ζωγραφική της δωδεκάχρονης Κατερίνας,
παιδιού που εργάζεται στους δρόμους

- Με την οικονομική ενίσχυση του Υπουργείου Πολιτισμού

Copyright © 2003 «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» – Α.-Β. ΡΗΓΑ
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά το Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
Εμμ. Μπενάκη 59, 106 81 Αθήνα.
Τηλ.: 2103891800 - fax: 2103836658
web: www.ellinikagrammata.gr

Βιβλιοπωλεία

- Γ. Γενναδίου 6, 106 78 Αθήνα. Τηλ. - fax: 2103817826
- Στοά Ορφέως, Στοά Βιβλίου, Πεσμαζόγλου 5, 105 59 Αθήνα. Τηλ.: 2103211246

Κεντρική διάθεση

- Ζωοδ. Πηγής 21 & Τζαβέλλα 1, 106 81 Αθήνα.
Τηλ.: 2103302033 - fax: 2103817001
- Μοναστηρίου 183, 54 627 Θεσσαλονίκη.
Τηλ.: 2310500035 - fax: 2310500034
- Μαιζώνος 1 & Καρόλου 32, 262 23 Πάτρα.
Τηλ.: 2610620384 - fax: 2610272072

ΟΙ ΑΡΡΗΤΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Β.Γ. ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Δρ. Ψυχολογίας, Διδάσκων Τμήματος Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Εισαγωγή

Οι άρρητες θεωρίες της προσωπικότητας

Οι άρρητες θεωρίες της προσωπικότητας αναφέρονται σε γενικές πεποιθήσεις σχετικά με τη συχνότητα εμφάνισης και τη διακύμανση ενός γνωρίσματος στο γενικό πληθυσμό (Παπαστάμου, 1989). Στην καθημερινή ζωή οι άνθρωποι συχνά υπονοούν την ύπαρξη θετικών ή αρνητικών συσχετίσεων μεταξύ των διαφόρων γνωρισμάτων του χαρακτήρα ή της συμπεριφοράς, έτσι ώστε, από τη γνώση αποσπασματικών πληροφοριών για ένα άτομο, να «συμπληρώνουν» τα στοιχεία που λείπουν και να καταλήγουν σε γενικά συμπεράσματα για την προσωπικότητά του. Η διαδικασία αυτή αποτελεί ουσιαστικά μια μορφή κατηγοριοποίησης, δηλαδή κατασκευής γενικών γνωστικών ενοτήτων με ελάχιστα και χονδροειδή γνωρίσματα. Τα πρωτοποριακά πειράματα του Ash (1946) σχετικά με τη δημιουργία εντυπώσεων και η μελέτη της «ψυχολογίας του αφελούς» σχετικά με την απόδοση των παραγωγικών αιτιών της συμπεριφοράς (Heider, 1958) αποκάλυπτουν την ύπαρξη αυτών των μηχανισμών κατασκευής κοινωνικών-ψυχολογικών κατηγοριών για την περιγραφή και την ερμηνεία της ανθρώπινης προσωπικότητας.

Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι άρρητες θεωρίες της προσωπικότητας δεν συνιστούν μόνο διεργασίες κοινωνικής απόδοσης ή απλούς λεκτικούς-σημασιολογικούς συνδυασμούς, αλλά αντανakλούν, έως ένα βαθμό τουλάχιστον, υπαρκτές συσχετίσεις μεταξύ γνωρισμάτων της προσωπικότητας (Hampson, 1988). Από το άλλο μέρος, όπως επισημαίνει ο Ash (1946), οι συμμετέχοντες στα πειράματά του μπορεί συχνά να είχαν ελάχιστες γνώσεις γύρω από την πολιτική, την ιστορία ή τη γεωγραφία, αλλά όλοι πάντα διέθεταν μια πρόχειρη ερμηνεία για τη συμπεριφορά των άλλων και κανείς ποτέ δεν βρέθηκε σε αδυναμία να εξηγήσει πώς ταιριάζουν μεταξύ

τους ακόμα και τα πιο αντιφατικά γνωρίσματα της προσωπικότητας! Σε αυτή τη διαδικασία αναφέρεται και το «θεμελιώδες σφάλμα» της κοινωνικής απόδοσης (Ross, & Nisbert, 1991), δηλαδή η τάση των ανθρώπων να υπερεκτιμούν το ρόλο των εσωτερικών αιτιών (όπως είναι τα γνωρίσματα της προσωπικότητας) και να υποβαθμίζουν το ρόλο των εξωτερικών αιτιών (όπως είναι οι κοινωνικές περιστάσεις) της συμπεριφοράς.

Πάντως, πέρα από τις αντικρουόμενες απόψεις για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των άρρητων θεωριών της προσωπικότητας, υπάρχει μια γενική διαπίστωση με την οποία δύσκολα θα διαφωνούσε κανείς: η γνώμη που διαμορφώνουν οι εξωτερικοί παρατηρητές για την εμφανή συμπεριφορά ενός ατόμου ασκεί σημαντική επίδραση στο άτομο και, κατ' επέκταση, στην ίδια την παρατηρούμενη συμπεριφορά, κι αυτό άσχετα με την ορθότητα της αρχικής γνώμης. Η κοινωνική ψυχολογία έχει μελετήσει εκτενώς σχετικά φαινόμενα. Για παράδειγμα, η θεωρία της κοινωνικής σύγκρισης (Festinger, 1954) υποθέτει ότι, όταν δεν υπάρχει αντικειμενικό κριτήριο εκτίμησης των αντιλήψεων ή των ικανοτήτων μας, στρεφόμαστε προς τη γνώμη των άλλων ως σημείο αναφοράς. Οι έρευνες για το φαινόμενο της αυτοεκπληρούμενης προφητείας (Jussim, 1986) αποκαλύπτουν με ποιο τρόπο η συμπεριφορά μας τείνει να ευθυγραμμίζεται με τις προσδοκίες που διαμορφώνουν οι άλλοι για μας, ακόμα κι όταν οι προσδοκίες αυτές δεν έχουν καμία απολύτως εμπειρική βάση.

Η λεξικολογική υπόθεση

Βασικό εργαλείο για τη μελέτη (επιστημονική ή καθημερινή) της προσωπικότητας είναι ο λόγος, τόσο στην προφορική όσο και στη γραπτή του μορφή. Όλες οι ανθρώπινες γλώσσες περιέχουν λέξεις (κυρίως επίθετα, αλλά και ουσιαστικά ή ρήματα) οι οποίες αντιπροσωπεύουν γνωρίσματα της προσωπικότητας, παρόλο που η χρήση των σχετικών όρων δεν περιορίζεται σε περιγραφικούς σκοπούς αλλά συχνά υποδηλώνει και αξιολογικές κρίσεις. Αυτή η παραδοχή αποτελεί το υπόβαθρο της λεγόμενης «λεξικολογικής υπόθεσης» (Goldberg, 1981), σύμφωνα με την οποία οι ατομικές διαφορές που είναι πιο σημαντικές στην καθημερινή αλληλεπίδραση των ανθρώπων τελικά θα κωδικοποιηθούν στη γλώσσα τους. Όσο πιο σημαντική είναι μια τέτοια διαφορά, τόσο περισσότερο οι άνθρωποι επιθυμούν να μιλήσουν γι' αυτήν, με αποτέλεσμα να επινοήσουν μια λέξη. Επιπλέον, αν οι πιο κεντρικές λειτουργίες για την επιβίωση των ανθρώπων έχουν οικουμενικό χαρακτήρα, τότε οι πιο σημαντικές ατομικές διαφορές, καθώς και

οι όροι που χρησιμοποιούνται για τη λεκτική τους απόδοση θα είναι επίσης οικουμενικοί (Hogan, 1983).

Η έρευνα για την αναζήτηση μιας γενικής και περιεκτικής ταξινόμιας των χαρακτηριστικών της ανθρώπινης προσωπικότητας οδήγησε στον εντοπισμό πέντε γενικών διαστάσεων, οι οποίες προέρχονται τόσο από τη λεξικολογική ανάλυση της γλώσσας όσο και από παραγοντικές αναλύσεις ερωτηματολογίων προσωπικότητας. Πρόκειται για το μοντέλο των «πέντε παραγόντων» ή, αλλιώς, για τους «πέντε μεγάλους» (John, 1990· McCrae & Costa, 1985). Το σχήμα αυτό οφείλει την αποδοχή του λιγότερο σε κάποιο θεωρητικό πλαίσιο και περισσότερο στο συνεχώς αυξανόμενο όγκο των δεδομένων που επιβεβαιώνουν την εμπειρική αναπαραγωγή του με τη χρήση διαφορετικών μεθόδων ή σε διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα (π.χ. McCrae & Costa, 1997), μεταξύ των οποίων και στην Ελλάδα (Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος, 1998).

Η συμβολή της διαπολιτιστικής ψυχολογίας

Η διαφαινόμενη σχέση μεταξύ γλώσσας, πολιτισμού και προσωπικότητας εξηγεί γιατί ο τομέας αυτός αποτέλεσε ένα από τα πρώτα αντικείμενα μελέτης της διαπολιτιστικής ψυχολογίας. Η ενδεχόμενη ύπαρξη καθολικών διαστάσεων της προσωπικότητας μπορεί να προσφέρει ένα πλαίσιο για την καλύτερη κατανόηση των πολιτιστικών διαφορών. Από το άλλο μέρος, η ενδεχόμενη ύπαρξη διακύμανσης σε επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης αντανακλά μάλλον τα ενδιαφέροντα των πολιτισμικών ομάδων, έχει προσαρμοστικό χαρακτήρα και δεν υπονοεί ότι τα μέλη των ομάδων αυτών αντιλαμβάνονται τον κόσμο με διαφορετικό τρόπο ή, ακόμα περισσότερο, ότι οι σχετικές διαφορές ανάγονται σε βιολογικά αίτια (Berry, Poortinga, Segall, & Dasen, 1992).

Η διαπολιτιστική μελέτη της προσωπικότητας αναδεικνύει την αλληλεπίδραση μεταξύ οικολογικών, κοινωνικών και πολιτιστικών στοιχείων, αφενός, και ατομικών ψυχολογικών ιδιοτήτων, αφετέρου. Οι Segall, Dasen, Berry και Poortinga (1993), μετά από εκτενή ανασκόπηση σχετικών ερευνητικών δεδομένων, διαπιστώνουν ότι η μοναδική γενίκευση που μπορεί να γίνει αφορά τη σχέση μεταξύ προσωπικότητας και κοινωνικοποίησης. Σε όλες τις κοινωνίες που εξετάστηκαν παρατηρήθηκε συνάφεια ανάμεσα στους τρόπους διαπαιδαγώγησης και στην ενήλικη συμπεριφορά. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν: «...τα παιδιά οδηγούνται σε μορφές συμπεριφοράς συμβατές προς τους ενήλικους ρόλους που πρόκειται να αναλάβουν

και αυτές οι μορφές συμπεριφοράς, με τη σειρά τους, αντανakλούν την κοινωνικοοικονομική συνθετότητα και την κοινωνική οργάνωση» (Segall et al., 1993, σελ. 280). Η πολιτιστική μεταβίβαση λαμβάνει χώρα μέσω της κοινωνικοποίησης και του επιπολιτισμού, δηλαδή μέσω της σκόπιμης, συστηματικής διδασκαλίας που παρέχουν οι φορείς κοινωνικοποίησης, αλλά και μέσω της κοινωνικής μάθησης, απλώς και μόνο επειδή ορισμένα ερεθίσματα είναι περισσότερο διαθέσιμα σε ένα περιβάλλον από ό,τι είναι σε άλλα. Εξάλλου, ο ίδιος ο ορισμός της κοινωνικοποίησης, ως πορείας μέσω της οποίας το άτομο ωθείται να καλλιεργήσει μόνο τις συμπεριφορές εκείνες που είναι αποδεκτές από τη συγκεκριμένη κοινωνία, τονίζει τον κανονιστικό χαρακτήρα της διαδικασίας αυτής (Child, 1954).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται οι φορείς κοινωνικοποίησης την πορεία της ανάπτυξης συνδέεται στενά, αν και όχι πάντα εμφανώς, με τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του ατόμου κατά την ενήλικη ζωή. Επιπλέον, αν δεχτούμε την άποψη ότι οι πρώιμες εμπειρίες ασκούν μακροπρόθεσμη επιρροή στην προσωπικότητα, το ενδιαφέρον μας θα εστιαστεί στην οικογένεια και στους γονείς, δηλαδή στους σημαντικότερους ενήλικες με τους οποίους το παιδί έρχεται σε επαφή κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του.

Οι γονεϊκές αντιλήψεις της παιδικής προσωπικότητας

Η επίδραση των γονέων στην ανάπτυξη του παιδιού είναι ισχυρή όσο και διαρκής. Μέσα από τις επιλογές τους παρουσιάζουν καταστάσεις οι οποίες οδηγούν τα παιδιά σε συγκεκριμένες αντιδράσεις. Για παράδειγμα, η απροσδόκητη ματαίωση των επιθυμιών του παιδιού από τη μητέρα μπορεί να οδηγήσει σε εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, οι γονείς διαθέτουν σε υπερθετικό βαθμό όλες τις μορφές κοινωνικής δύναμης (French, 1956): δύναμη αμοιβής, δύναμη εξαναγκασμού, νόμιμη δύναμη, δύναμη εμπειρίας και γνώσης, δύναμη ταύτισης. Μέσω της θετικής και της αρνητικής ενίσχυσης οι γονείς ανταμείβουν επιλεκτικά τις συμπεριφορές του παιδιού, ρυθμίζοντας έτσι όχι μόνο τη συχνότητα αλλά και το πλαίσιο εμφάνισής τους. Κι ακόμα, οι «αυτοεκπληρούμενες προφητείες» που διατυπώνουν οι γονείς για το παιδί επηρεάζουν τελικά τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του προς την κατεύθυνση των γονεϊκών αντιλήψεων.

Επομένως, γίνεται φανερό ότι οι άρρητες θεωρίες των γονέων για την προσωπικότητα του παιδιού ασκούν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της ανάπτυξης. Δεν είναι όμως πάντα σαφές πόσο έγκυρες είναι οι γονεϊκές

αντιλήψεις και από ποιους παράγοντες επηρεάζονται. Οι Harkness και Super (1992) επιχειρούν να ενσωματώσουν τα ευρήματα της ψυχολογίας και της ανθρωπολογίας σχετικά με την ανθρώπινη ανάπτυξη σε ένα θεωρητικό πλαίσιο που αποτελείται από τρία συνθετικά στοιχεία: (α) το φυσικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο το παιδί ζει, (β) τις πολιτιστικά καθορισμένες μεθόδους ανατροφής και εκπαίδευσης, και (γ) τις ψυχολογικές ιδιότητες των γονέων. Τα γνωρίσματα της προσωπικότητας των γονέων, οι αξίες τους και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις τους για τα στάδια της ανάπτυξης επηρεάζουν τις προσδοκίες που διαμορφώνουν για το παιδί και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά τους απέναντί του. Τα παραπάνω στοιχεία συνθέτουν αυτό που οι συγγραφείς αποκαλούν «εθνοθεωρίες των γονέων» και αφορούν τον τρόπο με τον οποίο οι γονείς ερμηνεύουν την καθημερινή σχέση τους με το παιδί. Οι εθνοθεωρίες αυτές είναι ουσιαστικά οι άρρητες θεωρίες των γονέων για την ανάπτυξη του παιδιού, με έμφαση στο οικολογικό και πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν και αναπαράγονται.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν το περιεχόμενο των εθνοθεωριών των γονέων είναι αυτοί που σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν και την εγκυρότητα των γονεϊκών αντιλήψεων για το παιδί. Τέτοιοι παράγοντες είναι:

(α) Το είδος και η ποσότητα των πληροφοριών που διαθέτουν οι γονείς για το παιδί. Δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένο ότι οι γονείς είναι πάντα σε θέση να «γνωρίζουν καλά» τα παιδιά τους. Η εμφανής συμπεριφορά του παιδιού περιέχει αντιληπτικά στοιχεία που άλλοτε διευκολύνουν και άλλοτε παρεμποδίζουν την κατανόηση ενός χαρακτηριστικού (Funder & Sneed, 1993). Η, καθόλου ασυνήθιστη, αστάθεια της συμπεριφοράς του παιδιού είναι ακόμα ένα στοιχείο που δυσχεραίνει την προσπάθεια των γονέων να κατανοήσουν την προσωπικότητά του.

(β) Η κατανομή των ρόλων και ο βαθμός εμπλοκής της μητέρας και του πατέρα στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού επηρεάζουν την ποιότητα και το εύρος των εμπειριών των γονέων με τα παιδιά. Η σχέση των δύο συζύγων, τα βιώματα από τη δική τους παιδική ηλικία, ακόμα και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις τους για τους ρόλους των δύο φύλων διαφοροποιούν το χρόνο και τις δραστηριότητες που οι γονείς μοιράζονται με το παιδί. Δεν είναι σπάνιο ο ένας γονέας να διαμορφώνει ορισμένες απόψεις για την ανάπτυξη του παιδιού όχι από προσωπική επαφή αλλά επειδή αντλεί τις σχετικές πληροφορίες από την αλληλεπίδραση του/της συντρόφου του με το παιδί. Οι Goodnow και Collins (1990) ονομάζουν το φαινόμενο αυτό «δευτερογενή επίδραση της πηγής».

(γ) Ορισμένα χαρακτηριστικά της δομής και της λειτουργίας της οικογένειας σχετίζονται με τις αξίες των γονέων (Γεώργας, 1998· Georgas, Christakopoulou, Poortinga, Angleitner, Goodwin, & Charalambus, 1997). Αναμένεται ότι ο τύπος της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας, ο οποίος χαρακτηρίζει συνήθως αγροτικές κοινωνίες, καλλιεργεί συλλογικές αξίες στα νεαρά μέλη (π.χ. εξάρτηση από την ομάδα, σύνδεση της αμοιβής και της δικαιοσύνης με την κοινωνική ισότητα). Αντίθετα, οι πυρηνικές οικογένειες, οι οποίες συναντώνται περισσότερο σε αστικές, βιομηχανικές κοινωνίες, δίνουν έμφαση σε ατομιστικές αξίες (π.χ. ανεξαρτησία, σύνδεση της αμοιβής και της δικαιοσύνης με την ατομική ικανότητα). Αντίστοιχα αναμένεται να διαφοροποιούνται οι πρακτικές διαπαιδαγώγησης. Για παράδειγμα, ο Lambert (1971), στην κλασική έρευνά του για την παιδική επιθετικότητα σε έξι πολιτισμούς, βρήκε ότι οι μητέρες στην εκτεταμένη οικογένεια αντιδρούν αυστηρά προς την επιθετικότητα των παιδιών τους, ενώ οι μητέρες στην πυρηνική οικογένεια δείχνουν μεγαλύτερη ανεκτικότητα σε παρόμοιες συμπεριφορές.

Οποσδήποτε ο τρόπος με τον οποίο οι άρρητες θεωρίες των γονέων επηρεάζουν την προσωπικότητα των παιδιών είναι αρκετά πιο πολύπλοκος και πολυδιάστατος από ό,τι φάνηκε μέχρι τώρα. Ελπίζουμε όμως ότι καταδείχτηκε τουλάχιστον η χρησιμότητα για περαιτέρω διερεύνηση των γονεϊκών αντιλήψεων, και μάλιστα όχι αυτόνομα και αποσπασματικά αλλά σε συνάρτηση με κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες. Στο πεδίο αυτό δηλαδή κρίνεται απαραίτητη η συνάντηση διαφορετικών κλάδων, όπως της εξελικτικής ψυχολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας και της διαπολιτισμικής ψυχολογίας, για την καλύτερη κατανόηση και αξιοποίηση των πορισμάτων που θα προκύψουν.

Η παρούσα έρευνα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η διερεύνηση των γονεϊκών αντιλήψεων για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών σε διαφορετικές κοινωνίες. Η προσφυγή στους γονείς για τη συλλογή των δεδομένων προτιμήθηκε για τους εξής λόγους: (α) Οι παιδικές αυτοαναφορές χαρακτηρίζονται από περιορισμένη εγκυρότητα και αξιοπιστία, εφόσον τα παιδιά δεν διαθέτουν το επίπεδο ωριμότητας και τη γλωσσική ευχέρεια που απαιτείται γι' αυτό το σκοπό. (β) Οι δάσκαλοι είναι ενδεχομένως πιο αντικειμενικοί κριτές από τους γονείς εξαιτίας της συναισθηματικής τους ουδετερότητας και της ειδικής εκπαίδευσης που έχουν λάβει σε θέματα αξιο-

λόγησης. Τείνουν όμως να επικεντρώνονται σε περιορισμένο εύρος ψυχολογικών ιδιοτήτων των παιδιών. (γ) Οι γονείς αποτελούν, κατά τεκμήριο, τους σημαντικότερους ενήλικες στην πορεία της ανάπτυξης και οι αντιλήψεις τους για το παιδί προέρχονται από την άμεση και μακροχρόνια προσωπική επαφή μαζί του.

Οι άρρητες θεωρίες των γονέων για την προσωπικότητα του παιδιού αναμένεται να συνδέονται με κοινωνικές-πολιτιστικές παραμέτρους και η επίδραση που ασκούν στη διαμόρφωση της αναπτυσσόμενης προσωπικότητας είναι πολυσήμαντη και διαρκής. Η έρευνά μας δεν προϋποθέτει ότι οι γονεϊκές περιγραφές αντανακλούν οπωσδήποτε τα πραγματικά χαρακτηριστικά του παιδιού. Αντίθετα, όπως φάνηκε στην παρούσα εισαγωγή, υπάρχουν αρκετοί λόγοι να υποθέσουμε ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει, τουλάχιστον έως ένα βαθμό. Το ζήτημα της εγκυρότητας των γονεϊκών αντιλήψεων αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης. Το δικό μας ενδιαφέρον εστιάζεται στον εντοπισμό των διαστάσεων της προσωπικότητας του παιδιού που οι γονείς θεωρούν πιο σημαντικές, καθώς και στην ενδεχόμενη διαφοροποίηση των γονεϊκών αντιλήψεων σε συνάρτηση με πολιτισμικούς παράγοντες.

Μέθοδος

Δείγμα

Στο ερευνητικό πρόγραμμα συμμετείχαν συνολικά 2.415 γονείς από επτά χώρες¹: Athens, GA, ΗΠΑ (N=202), Gent, Βέλγιο (N=426), Leiden, Ολλανδία (N=322), Bielefeld, Γερμανία (N=246), Wroclaw, Πολωνία (N=359), Αθήνα, Ελλάδα (N=459), και Beijing, Κίνα (N=401). Ενώ η κατανομή του φύλου του παιδιού προσεγγίζει τα ποσοστά που θα περίμενε κανείς να προκύψουν από την τυχαία δειγματοληψία, δεν συμβαίνει το ίδιο και για το φύλο του γονέα, αφού σε ορισμένες χώρες οι μητέρες υπερέχουν

---

1. Επισημαίνεται εδώ ότι η προέλευση των δειγμάτων προσδιορίζεται ορθότερα από τη χώρα και την πόλη. Με την επιλογή αυτή οριοθετείται ο πληθυσμός στον οποίο μπορούν να γενικευτούν τα συμπεράσματα της έρευνας, εφόσον θα ήταν εντελώς ακριβές να θεωρηθεί ότι κάθε δείγμα είναι αντιπροσωπευτικό του συνόλου της χώρας από την οποία προήλθε. Το ζήτημα της στατιστικής επαγωγής χρήζει ιδιαίτερης προσοχής στη διαπολιτιστική έρευνα, καθώς δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις μεροληπτικών ή μη συγκρίσιμων δειγμάτων (βλ. Berry et al., 1992).

σημαντικά των πατέρων (βλ. Πίνακα 1). Αυτό μπορεί να οφείλεται σε πρακτικές δυσκολίες ή στον τρόπο επιλογής των συμμετεχόντων που ακολούθησαν οι ερευνητές κάθε χώρας, αλλά ενδέχεται επίσης να αντανακλά την κοινή πεποίθηση ότι τα θέματα που σχετίζονται με τη διαπαιδαγώγηση και τη φροντίδα του παιδιού αφορούν κυρίως τη μητέρα (π.χ. Russel, 1983).

Πίνακας 1

Συνολικό μέγεθος των επτά δειγμάτων που συμμετείχαν στην έρευνα και κατανομή (%) ως προς το φύλο του γονέα και το φύλο του παιδιού

Πόλη, Χώρα	N	Φύλο γονέα		Φύλο παιδιού	
		Πατέρες %	Μητέρες %	Αγόρια %	Κορίτσια %
Athens, GA, ΗΠΑ	202	26,2	73,8	46,0	54,0
Gent, Βέλγιο	426	17,6	82,4	47,8	52,2
Leiden, Ολλανδία	322	40,7	59,3	50,6	49,4
Bielefeld, Γερμανία	246	30,1	69,9	50,4	49,6
Wroclaw, Πολωνία	359	22,3	77,7	50,4	49,6
Αθήνα, Ελλάδα	459	43,8	56,2	51,0	49,0
Beijing, Κίνα	401	46,4	53,6	55,6	44,4

Η ηλικία των γονέων κυμαίνεται μεταξύ 23-69 ετών, με μέσο όρο τα 37,5 έτη. Όπως αναμενόταν, οι πατέρες (ΜΟ=39,4) είναι λίγο μεγαλύτερης ηλικίας από ό,τι είναι οι μητέρες (ΜΟ=36,1). Όσον αφορά το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, από τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι οι οικογένειες στις επτά χώρες προέρχονται γενικά από τη μεσαία αστική τάξη.

Μέσα και διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Τα δεδομένα της έρευνας αφορούν ελεύθερες περιγραφές της προσωπικότητας του παιδιού από τους γονείς με τη μέθοδο της δομημένης συνέντευξης. Οι γονείς κλήθηκαν να περιγράψουν, σε προφορικό, «ρέοντα» λόγο, την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του παιδιού τους. Το θεωρητικό υπόβαθρο της παραπάνω επιλογής προέρχεται από τη λεξικολογική υπόθεση για τη μελέτη της προσωπικότητας (βλ. Εισαγωγή). Η ελεύθερη περιγραφή επιτρέπει τη μελέτη της προσωπικότητας με ημικό² τρόπο,

2. Η «ημική» προσέγγιση τονίζει τη μοναδικότητα ενός πολιτισμού και χρησιμοποιεί μεθόδους που είναι προσαρμοσμένες στην υπό μελέτη κοινωνία, προφυλάσσοντας

αποφεύγοντας έτσι τις δυσκολίες και τους κινδύνους που προκύπτουν από τη χρήση ψυχομετρικών μέσων σε κοινωνίες με διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτές για τις οποίες κατασκευάστηκαν αρχικά. Επιπλέον, οι γονεϊκές συνεντεύξεις παρέχουν πλούσιο υλικό που προσφέρεται τόσο για ποσοτική όσο και για ποιοτική ανάλυση.

Ακολούθησε απομαγνητοφώνηση και κατάτμηση των συνεντεύξεων σε μονάδες ανάλυσης ή περιγραφές. Ως τέτοια θεωρήθηκε κάθε φράση με αυτοτελές νόημα, η οποία περιέχει ένα μόνο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας, της συμπεριφοράς ή της ικανότητας. Μονάδα ανάλυσης μπορεί να είναι ένα επίθετο (π.χ. «ντροπαλό παιδί») ή μια ρηματική φράση (π.χ. «προτιμά να βγαίνει με τους φίλους του, παρά να κάθεται στο σπίτι»).

Οι μονάδες ανάλυσης κωδικοποιήθηκαν με βάση ένα σύστημα ταξινόμησης που περιλάμβανε 14 κατηγορίες. Από αυτές οι πρώτες πέντε αναφέρονται στους γνωστούς «πέντε μεγάλους» παράγοντες της προσωπικότητας (Εξωστρέφεια, Προσηνεία, Ευσυνειδησία, Συναισθηματική Σταθερότητα, Δεκτικότητα σε Εμπειρίες), ενώ οι υπόλοιπες οκτώ (Ανεξαρτησία, Ωριμότητα, Σωματική Υγεία, Ρυθμικότητα, Φυσική Ελκυστικότητα, Σχολική Επίδοση, Επιθυμία για Αγκαλιά, Σχέσεις με Οικογένεια) προέρχονται από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την αναπτυσσόμενη προσωπικότητα και την ιδιοσυγκρασία. Η τελευταία κατηγορία προβλέφθηκε για τις ασαφείς/αταξινόμητες περιγραφές.

Ο αναγνώστης παραπέμπεται στους Kohnstamm, Halverson, Mervielde και Havill (1998) και στους Μπεζεβέγκη, Παυλόπουλο και Μουρουσάκη (1996) για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το πρωτόκολλο κωδικοποίησης των περιγραφικών της προσωπικότητας όρων. Όσον αφορά την αξιοπιστία αυτής της μεθόδου, η συμφωνία μεταξύ κριτών (2-5 βοηθοί ερευνητές από κάθε χώρα) ελέγχθηκε για την ταξινόμηση 3.278 τυχαία επιλεγμένων μονάδων ανάλυσης και κυμάνθηκε σε υψηλά επίπεδα για όλα τα δείγματα (μεταξύ 85%-99%).

Ευρήματα

Τα ευρήματα της έρευνας αναφέρονται: (α) στους μέσους όρους περιγραφών ανά συνέντευξη, και (β) στα μέσα ποσοστά των περιγραφών που συ-

---

έτσι τον ερευνητή από πολιτιστική μεροληψία. Από το άλλο μέρος, καθιστά δυσχερή τη σύγκριση των ευρημάτων μεταξύ πολιτισμών (Segall et al., 1993).

γκέντρωσε καθεμιά από τις κατηγορίες του συστήματος κωδικοποίησης. Για τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων όρων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης διακύμανσης με ανεξάρτητες μεταβλητές τη χώρα, το φύλο του γονέα και το φύλο του παιδιού. Στο ερευνητικό πρόγραμμα μελετήθηκε επίσης η αναπτυξιακή διάσταση, εφόσον συγκεντρώθηκαν στοιχεία για τέσσερις ηλικιακές ομάδες παιδιών: 3, 6, 9 και 12 ετών. Η μεταβλητή αυτή ωστόσο δεν περιλαμβάνεται στους σκοπούς του παρόντος άρθρου. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται για τα σχετικά αποτελέσματα παραπέμπεται στους Slotboom, Havill, Pavloroulos και De Fruyt (1998) και Μπεζεβέγκη και συν. (1996).

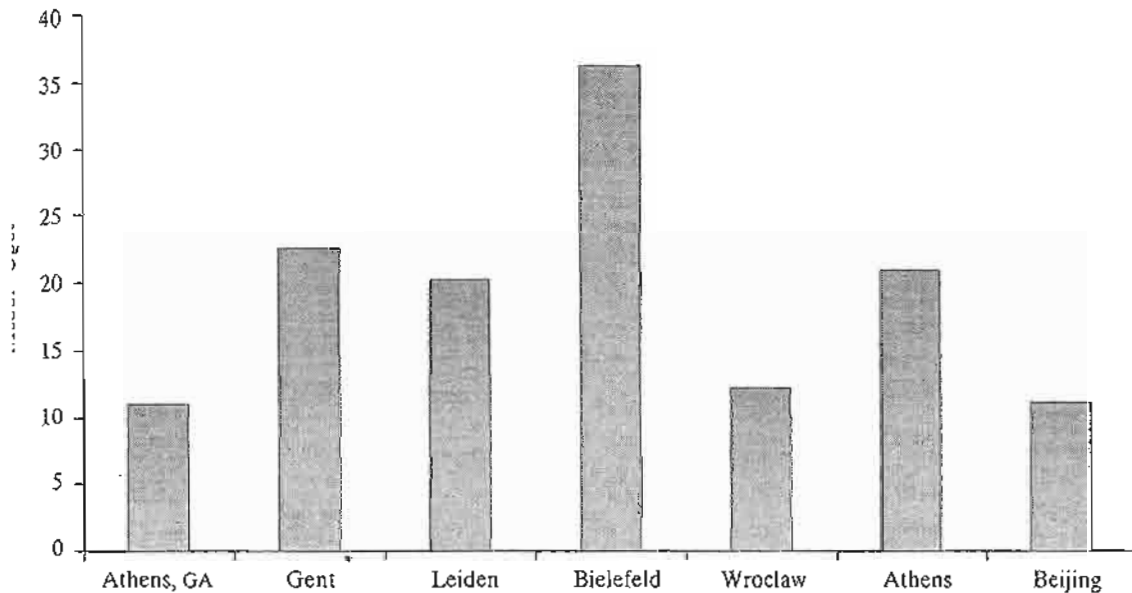
Πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις που αφορούν τη στατιστική επεξεργασία: (α) Ο έλεγχος της στατιστικής σημαντικότητας των διαφορών των μέσων ποσοστών έγινε μετά από τη μετατροπή τους σε arcsine τιμές (βλ. Schuessler, 1971), εφόσον το Levene test έδειξε ότι τα επτά δείγματα της έρευνας ήταν ανομοιογενή. (β) Επειδή το μέγεθος του συνολικού δείγματος είναι αρκετά μεγάλο και οι διαφορές των μέσων όρων εύκολα προκύπτουν στατιστικώς σημαντικές ακόμα και για επίπεδο $p < 0,001$, κατά την ερμηνεία των ευρημάτων συνεκτιμήθηκε ο δείκτης η^2 που δηλώνει το μέγεθος της επίδρασης, δηλαδή το ποσοστό της διασποράς της εξαρτημένης μεταβλητής που εξηγείται από την επίδραση της ανεξάρτητης (βλ. Tabachnick & Fidell, 1996).

Μέσοι όροι περιγραφών ανά συνέντευξη

Από την απλή επισκόπηση του Σχήματος 1 προκύπτει ότι οι μέσοι όροι περιγραφικών μονάδων ανά συνέντευξη που παρήγαγαν οι γονείς στις επτά χώρες διαφέρουν μεταξύ τους. Η εμπειρική αυτή διαπίστωση επιβεβαιώθηκε και από την ανάλυση διακύμανσης: $F(6, 2393) = 212,71$, $\eta^2 = 0,35$. Ο έλεγχος των μέσων όρων ανά ζεύγη με το κριτήριο Scheffé ανέδειξε τρεις ομάδες χωρών: οι Αμερικανοί (ΜΟ=11,0), οι Κινέζοι (ΜΟ=11,1) και οι Πολωνοί γονείς (ΜΟ=12,2) έδωσαν τις πιο σύντομες συνεντεύξεις για την προσωπικότητα του παιδιού τους. Οι Ολλανδοί (ΜΟ=20,3), οι Έλληνες (ΜΟ=20,9) και οι Βέλγοι γονείς (ΜΟ=22,5) ανέφεραν περίπου διπλάσιες μονάδες ανάλυσης, ενώ οι Γερμανοί γονείς (ΜΟ=36,3) παρήγαγαν εμφανώς το μεγαλύτερο αριθμό περιγραφών ανά συνέντευξη από τα υπόλοιπα έξι δείγματα.

Από την ίδια ανάλυση βρέθηκε ότι οι μητέρες (ΜΟ=20,3) υπερέιχαν των πατέρων (ΜΟ=18,0) όσον αφορά την ποσοτική διάσταση των περι-

γραφών που έδωσαν στις συνεντεύξεις: $F(1, 2393)=27,07$, $p<0,001$, $\eta^2=0,02$. Επίσης, τα κορίτσια ($MO=19,8$) συγκέντρωσαν περισσότερες μονάδες ανάλυσης από τα αγόρια ($MO=18,5$): $F(1, 2393)=9,64$, $p<0,01$, $\eta^2=0,01$. Το μέγεθος αυτών των διαφορών όμως είναι εξαιρετικά μικρό.

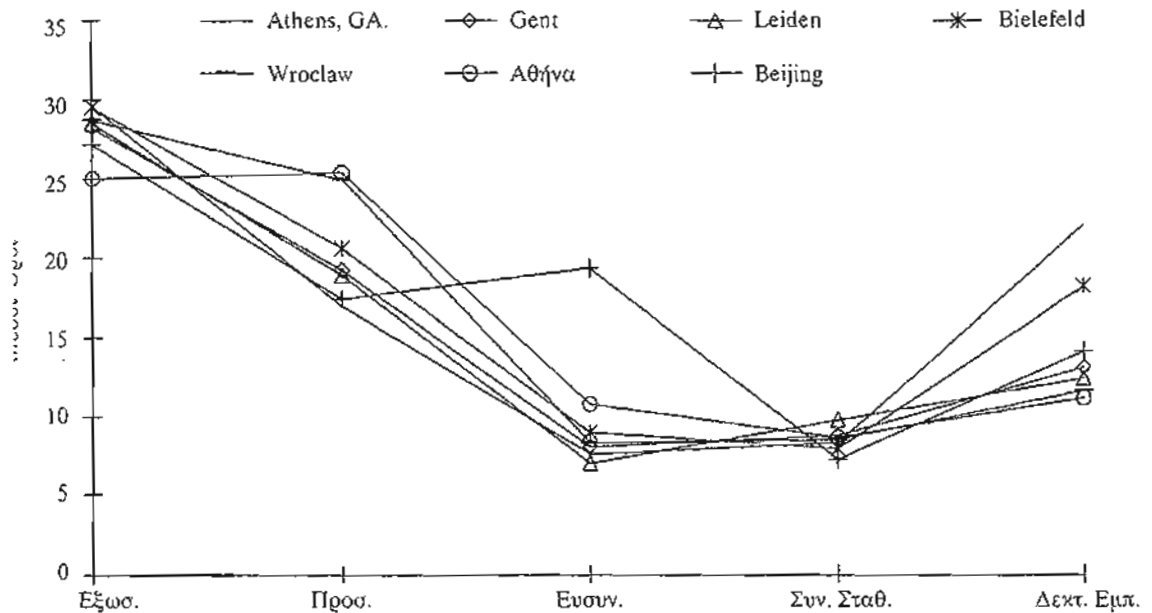
Σχήμα 1. Μέσοι όροι γονεϊκών περιγραφών για την προσωπικότητα του παιδιού ανά συνέντευξη ως προς την προέλευση

Κατανομή των περιγραφών στις κατηγορίες του συστήματος κωδικοποίησης

Για τις αναλύσεις που αφορούν την κατανομή των περιγραφών στις 14 κατηγορίες του συστήματος κωδικοποίησης προτιμήθηκε ο υπολογισμός των μέσων ποσοστών ανά συνέντευξη από τον υπολογισμό των απόλυτων ή σχετικών συχνοτήτων για το σύνολο των συνεντεύξεων, επειδή ο τρόπος αυτός επιτρέπει τη χρήση ακριβέστερων μεθόδων στατιστικής επαγωγής (ανάλυση διακύμανσης αντί για χ^2), όντας συγχρόνως εξίσου απλός και κατανοητός κατά την περιγραφή και ερμηνεία των ευρημάτων.

Συνολικά, οι κατηγορίες που συγκέντρωσαν τα υψηλότερα μέσα ποσοστά περιγραφών ήταν η Εξωστρέφεια ($MO=27,9$) και η Προσήνεια ($MO=20,9$). Ακολούθησαν η Δεκτικότητα σε Εμπειρίες ($MO=13,6$), η Ευσυνειδησία ($MO=10,2$) και η Συναισθηματική Σταθερότητα ($MO=8,6$). Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι 81,1% των μονάδων ανάλυσης εντάχθηκε σε κάποιον από τους «μεγάλους πέντε» παράγοντες της προσωπικότητας,

αφήνοντας μόνο 15,2% για τις οκτώ αναπτυξιακές-ιδιοσυγκρασιακές διαστάσεις. Από αυτές, μόνο οι Σχέσεις με Γονείς (MO=3,6), η Σχολική Επίδοση (MO=3,2) και η Ανεξαρτησία (MO=3,1) είχαν κάποια αξιολογή παρουσία. Τέλος, 3,6% των περιγραφών των γονέων θεωρήθηκαν ασαφείς ή αταξινόμητες.

Σχήμα 2. Μέσα ποσοστά των γονεϊκών περιγραφών για την προσωπικότητα του παιδιού τα οποία αντιστοιχούν στους «μεγάλους πέντε» παράγοντες ως προς την προέλευση

Όπως έδειξε το πολυμεταβλητό κριτήριο Wilks' Λ, τα μέσα ποσοστά των περιγραφών που συγκέντρωσαν οι κατηγορίες του συστήματος κωδικοποίησης διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τη χώρα: $F(84, 13272) = 20,20, p < 0,001, \eta^2 = 0,49$. Σύμφωνα με το ίδιο κριτήριο, στατιστικώς σημαντική αλλά ιδιαίτερα χαμηλού μεγέθους είναι η επίδραση του φύλου του γονέα, $F(14, 2380) = 3,08, p < 0,001, \eta^2 = 0,02$, καθώς και του φύλου του παιδιού, $F(14, 2380) = 3,08, p < 0,001, \eta^2 = 0,02$, ενώ στατιστικώς ασήμαντες είναι οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανεξάρτητων μεταβλητών. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τις μονομεταβλητές αναλύσεις για κάθε κατηγορία προσωπικότητας ξεχωριστά ως προς τη χώρα (βλ. επίσης Σχήματα 2 και 3).

Εξωστρέφεια. Οι διαφορές που εντοπίστηκαν στην κατηγορία αυτή μεταξύ των επτά δειγμάτων είναι πολύ μικρού μεγέθους: $F(6, 2393) = 3,89, p < 0,01, \eta^2 = 0,02$. Οι γονείς από το Bielefeld (MO=29,5) ανέφε-

ραν τις περισσότερες μονάδες ανάλυσης για την Εξωστρέφεια και οι γονείς από την Αθήνα ($MO=25,0$) ανέφεραν τις λιγότερες. Τα υπόλοιπα δείγματα βρίσκονται σε ενδιάμεσο επίπεδο και δεν διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους.

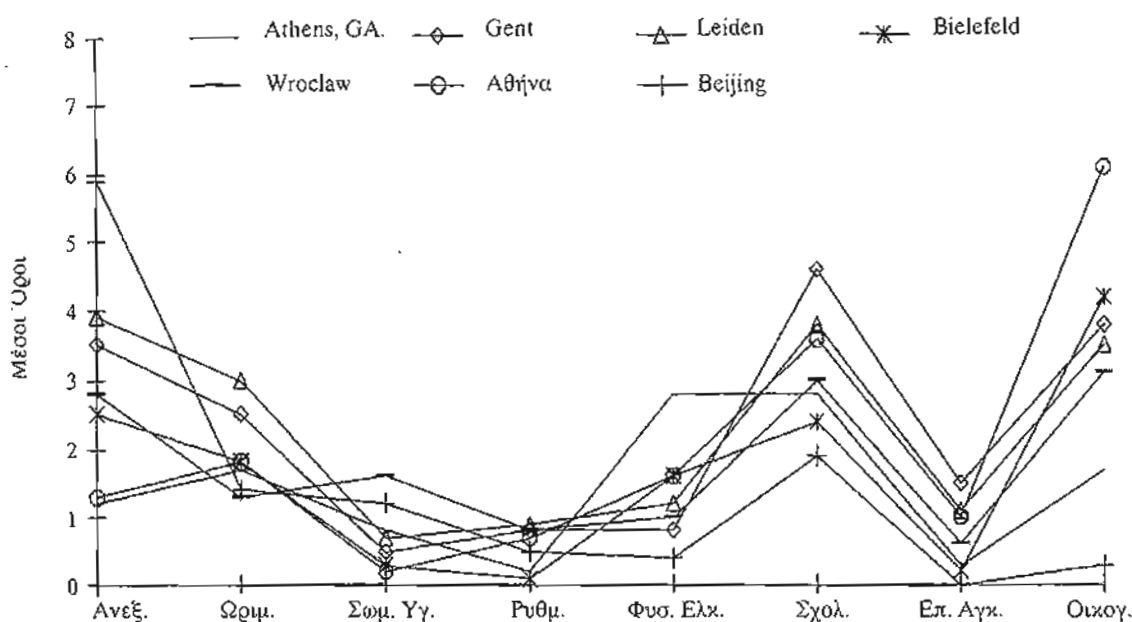
Προσήνεια. Μικρές, αν και στατιστικώς σημαντικές, διαφορές προσέκλυψαν και στην Προσήνεια: $F(6, 2393)=16,56, p<0,001, \eta^2=0,04$. Η Ελλάδα ($MO=25,0$) και η Πολωνία ($MO=24,9$) ήταν οι χώρες που έδωσαν τις περισσότερες σχετικές γονεϊκές περιγραφές. Μάλιστα, τα γνωρίσματα αυτής της κατηγορίας ήταν τα πρώτα που ανέφεραν οι Έλληνες γονείς στις συνεντεύξεις τους. Στον αντίποδα βρέθηκαν οι Κινέζοι ($MO=17,4$) και οι Αμερικανοί γονείς ($MO=16,9$).

Ευσυνειδησία. Η Ευσυνειδησία είναι η κατηγορία προσωπικότητας όπου παρατηρήθηκαν οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ των επτά χωρών: $F(6, 2393)=48,12, p<0,001, \eta^2=0,11$. Αυτό οφείλεται στους γονείς από το Beijing ($MO=19,3$), κατά πρώτο λόγο, και στους γονείς από την Αθήνα ($MO=10,8$), κατά δεύτερο. Οι γονείς από τα υπόλοιπα δείγματα έδωσαν μονοψήφια ποσοστά στην Ευσυνειδησία των παιδιών τους.

Συναισθηματική Σταθερότητα. Οι μικρές διαφορές που εντοπίστηκαν στη Συναισθηματική Σταθερότητα αναφέρονται ουσιαστικά στο ελαφρώς αυξημένο μέσο ποσοστό του ολλανδικού δείγματος ($MO=9,7$) και στο αντίστροφα ελαφρώς μειωμένο μέσο ποσοστό του κινεζικού δείγματος ($MO=7,2$), πάντα σε σύγκριση με το συνολικό μέσο όρο περιγραφών που αντιστοιχούν στην κατηγορία αυτή: $F(6, 2393)=6,07, p<0,001, \eta^2=0,02$.

Δεκτικότητα σε Εμπειρίες. Παρόλο που το μέγεθος των διαφορών στη Δεκτικότητα σε Εμπειρίες είναι μάλλον μικρό, δεν μπορεί κανείς παρά να επισημάνει ότι η απόσταση ανάμεσα στα δείγματα με το ελάχιστο και το μέγιστο ποσοστό φτάνουν τις 10 μονάδες: $F(6, 2393)=17,35, p<0,001, \eta^2=0,04$. Αυτό οφείλεται κυρίως στους γονείς από το Athens, GA ($M.O.=22,1$), ενώ αρκετά υψηλό ήταν και το μέσο ποσοστό των γονέων από το Bielefeld ($MO=18,2$). Στον αντίποδα, οι γονείς από την Αθήνα ($MO=11,1$) αφιέρωσαν τις λιγότερες μονάδες ανάλυσης στην κατηγορία αυτή της παιδικής προσωπικότητας από ό,τι οι γονείς των υπόλοιπων έξι δειγμάτων.

Ανεξαρτησία. Σημαντική διακύμανση παρατηρήθηκε στα ποσοστά της κατηγορίας αυτής μεταξύ των επτά χωρών: $F(6, 2393)=30,50, p<0,001, \eta^2=0,07$. Οι Έλληνες ($MO=1,3$) και οι Αμερικανοί γονείς ($MO=1,2$) βρίσκονται στο κατώτερο άκρο της κατανομής, ενώ οι Κινέζοι γονείς αναφέρθηκαν στην Ανεξαρτησία των παιδιών τους με σχεδόν εξαπλάσια συχνότητα ($MO=5,9$) ξεχωρίζοντας εμφανώς από τα υπόλοιπα δείγματα.

Σχήμα 3. Μέσα ποσοστά των γονεϊκών περιγραφών για την προσωπικότητα του παιδιού τα οποία αντιστοιχούν στις οκτώ αναπτυξιακές διαστάσεις ως προς την προέλευση

Ωριμότητα. Χαμηλά μέσα ποσοστά με αντίστοιχα μικρή επιμέρους διαφοροποίηση προέκυψαν για την Ωριμότητα: $F(6, 2393)=10,97, p<0,001, \eta^2=0,03$. Με εξαίρεση τους γονείς από το Leiden (Μ.Ο.=3,0) και τη Gent (Μ.Ο.=2,5), τα μέσα ποσοστά αυτής της κατηγορίας βρίσκονται κάτω από τις δύο ποσοστιαίες μονάδες.

Σωματική Υγεία. Μόνο τα δείγματα από την Πολωνία (ΜΟ=1,6) και την Κίνα (ΜΟ=1,2) αφιέρωσαν περιγραφές της προσωπικότητας των παιδιών τους που αντιστοιχούν στη Σωματική Υγεία και ξεπερνούν τη μία ποσοστιαία μονάδα. Στο άλλο άκρο, σχεδόν μηδενικά είναι τα ποσοστά του γερμανικού (ΜΟ=0,3) και του ελληνικού δείγματος (ΜΟ=0,2): $F(6, 2393)=8,03, p<0,001, \eta^2=0,02$.

Ρυθμικότητα. Το μέσο ποσοστό μονάδων ανάλυσης που αντιστοιχεί στη Ρυθμικότητα είναι τόσο χαμηλό (κάτω του 1% σε όλες τις χώρες) ώστε καθιστά τις διαφορές μεταξύ των δειγμάτων χωρίς κανένα απολύτως πρακτικό αντίκρισμα, παρά τη στατιστική σημαντικότητά τους: $F(6, 2393)=5,29, p<0,001, \eta^2=0,01$.

Φυσική Ελκυστικότητα. Τα μέσα ποσοστά των γονεϊκών περιγραφών που αντιστοιχούν στη Φυσική Ελκυστικότητα κυμαίνονται από 0,4% για το δείγμα από το Beijing μέχρι 2,8% για το δείγμα από το Athens, GA. Στις

υπόλοιπες περιπτώσεις τα μέσα ποσοστά βρίσκονται γύρω στο 1%: $F(6, 2393)=11,61, p<0,001, \eta^2=0,03$.

Σχολική Επίδοση. Η Σχολική Επίδοση είναι μία από τις κατηγορίες αναπτυξιακών γνωρισμάτων που συγκέντρωσε αξιόλογη ποσότητα μονάδων ανάλυσης, ιδιαίτερα για τους γονείς από το Βέλγιο (ΜΟ=4,6), την Ολλανδία (ΜΟ=3,8) και την Ελλάδα (ΜΟ=3,6). Το χαμηλότερο μέσο ποσοστό περιγραφών για τη διάσταση αυτή προέρχεται από το κινεζικό δείγμα (ΜΟ=1,9), ενώ γενικά το μέγεθος των σχετικών διαφορών μεταξύ των χωρών είναι μάλλον μικρό: $F(6, 2393)=14,76, p<0,001, \eta^2=0,04$.

Επιθυμία για Αγκαλιά. Μία άλλη κατηγορία της προσωπικότητας των παιδιών με ιδιαίτερα χαμηλό αριθμό γονεϊκών περιγραφών είναι η Επιθυμία για Αγκαλιά. Εδώ είναι χαρακτηριστικό το μέσο ποσοστό του δείγματος από την Κίνα, που εγγίζει το απόλυτο μηδέν. Αλλά και η μέγιστη τιμή, η οποία προέρχεται από τους Βέλγους γονείς, δεν ξεπερνά το 1,5%: $F(6, 2393)=20,18, p<0,001, \eta^2=0,05$.

Σχέσεις με Οικογένεια. Οι Σχέσεις με την Οικογένεια είναι μια διάσταση της προσωπικότητας στην οποία ξεχωρίζει εμφανώς το δείγμα από την Αθήνα (ΜΟ=6,1), εξαιτίας του οποίου προφανώς αυξάνεται σημαντικά το μέγεθος της επίδρασης της χώρας στην ανάλυση διακύμανσης: $F(6, 2393)=52,49, p<0,001, \eta^2=0,12$. Αξιόλογο επίσης είναι το μέσο ποσοστό του δείγματος από τη Γερμανία (ΜΟ=4,2). Το ίδιο εύκολα ξεχωρίζει κανείς τους Κινέζους γονείς στο αντίθετο άκρο της κατανομής (ΜΟ=0,3), με αρκετή διαφορά από το αμερικανικό δείγμα (ΜΟ=1,7) που επίσης απέχει αρκετά από το συνολικό μέσο ποσοστό.

Ασαφείς Περιγραφές. Οι ασαφείς/αταξινόμητες περιγραφές συγκέντρωσαν αρκετά χαμηλό αριθμό περιγραφών σε κάθε περίπτωση (ΜΟ=3,6). Έτσι, παρόλο που εντοπίστηκε στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών, η ερμηνεία αυτού του ευρήματος δεν έχει άμεση πρακτική σπουδαιότητα: $F(6, 2393)=17,93, p<0,001, \eta^2=0,04$.

Συζήτηση – Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να μελετήσει τις αντιλήψεις των γονέων για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών σε διαφορετικές χώρες. Από τη θεωρία της προσωπικότητας και από την εξελικτική ψυχολογία δανειστήκαμε το θεωρητικό πλαίσιο για την ταξινόμηση και ανάλυση των δεδομένων. Τα πορίσματα της κοινωνικής ψυχολογίας σχετικά

με τις άρρητες θεωρίες της προσωπικότητας χρησιμοποιήθηκαν για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία των ευρημάτων, ενώ η διαπολιτιστική μεθοδολογία συνέβαλε στην ανάδειξη πλευρών του θέματος οι οποίες δεν θα ήταν δυνατόν να εντοπιστούν στο πλαίσιο μίας μόνο κοινωνίας. Στην ενότητα αυτή συνοψίζονται τα βασικά ευρήματά μας.

Το μοντέλο των πέντε παραγόντων της προσωπικότητας αποδείχτηκε αρκετά ευρύ και περιεκτικό ώστε να συμπεριλάβει άνω του 80% των μονάδων ανάλυσης. Αυτό θα σήμαινε μια απλή επαναβεβαίωση προηγούμενων ευρημάτων αν αναφερόμαστε σε ενήλικες. Το νέο στοιχείο εδώ είναι ότι οι «μεγάλοι πέντε» μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την περιγραφή και της παιδικής προσωπικότητας. Έτσι παρέχεται ένα πλαίσιο για την ενσωμάτωση της εντυπωσιακής ποικιλίας μοντέλων που υπάρχουν στο χώρο αυτόν, η οποία συχνά έχει οδηγήσει σε αποσπασματική μελέτη επιμέρους θεμάτων χωρίς τη δυνατότητα μεταξύ τους διασύνδεσης (Strelau, 1991). Επιπλέον, μπορούν να μελετηθούν οι αναπτυξιακοί «προάγγελοι» διαστάσεων της ενήλικης προσωπικότητας κατά την παιδική ηλικία, ένα ζήτημα το οποίο δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς (Kohnstamm, Mervielde, Besevegis, & Halverson, 1995).

Η συζήτηση των ευρημάτων που προκύπτουν στη διαπολιτιστική έρευνα μπορεί να γίνει με δύο τρόπους, ανάλογα με την έμφαση που αποδίδεται στις ομοιότητες ή στις διαφορές. Ωστόσο, όπως επισημαίνουν ο Segall και οι συνεργάτες του (1993), η διαφοροποίηση μεταξύ πολιτισμών είναι δυνατόν να ερμηνευθεί μόνο στο πλαίσιο μιας γενικής ομοιότητας. Εάν τίποτα δεν είναι κοινό, τότε ενδέχεται να προέκυψαν μεθοδολογικά προβλήματα, όπως επί παραδείγματι να δόθηκαν διαφορετικές οδηγίες στους συμμετέχοντες ή να χρησιμοποιήθηκαν διαφορετικά ψυχομετρικά μέσα ή μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης. Στην έρευνά μας η βασική συμφωνία στις αποκρίσεις των γονέων από επτά χώρες αποτελεί την αφετηρία για καλύτερη κατανόηση των διαφορών. Γενικά, οι γονείς περιγράφουν την προσωπικότητα των παιδιών τους με παρόμοιο τρόπο, τόσο από ποιοτική όσο και από ποσοτική άποψη. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι είτε πράγματι η προσωπικότητα των παιδιών σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια δεν ποικίλλει σημαντικά είτε οι γονείς από διαφορετικές χώρες μοιράζονται παρόμοιες «εθνοθεωρίες» σχετικά με την ανάπτυξη των παιδιών τους. Πάντως, σε όλα τα δείγματα η Εξωστρέφεια και η Προσήνεια συγκέντρωσαν περίπου τις μισές μονάδες ανάλυσης, δεδομένο το οποίο επιβεβαιώνει την άποψη ότι οι διαστάσεις της προσωπικότητας που ενσωματώνουν διαπροσωπικά στοιχεία γίνονται ευκολότερα αντιληπτές από εξωτερικούς κριτές (Funder & Sneed, 1993).

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι οι διαπολιτιστικές διαφορές που εντοπίστηκαν είναι ανάξιες λόγου. Αντίθετα, βρέθηκε ότι ο πολιτισμός αποτελεί σπουδαιότερη παράμετρο διαφοροποίησης των γονεϊκών αντιλήψεων από ό,τι άλλες δημογραφικές μεταβλητές, όπως είναι το φύλο του γονέα ή το φύλο του παιδιού. Για παράδειγμα, οι Besenvegis και Pavloroulos (1998) διαπίστωσαν μικρή διακύμανση μεταξύ των δύο φύλων όσον αφορά την παραγοντική δομή των γνωρισμάτων της παιδικής προσωπικότητας σε ελληνικό δείγμα. Στην έρευνά μας οι σπουδαιότερες αποκλίσεις από το συνολικό μέσο όρο ως προς τη χώρα αφορούν: (α) τη μεγάλη υπεροχή του κινεζικού και, λιγότερο, του ελληνικού δείγματος στην Ευσυνειδησία, (β) το αυξημένο μέσο ποσοστό των Αμερικανών και των Γερμανών γονέων στη Δεκτικότητα σε Εμπειρίες, (γ) την τάση των Ελλήνων και των Πολωνών γονέων να αναφέρονται συχνότερα στην Προσήνεια των παιδιών, και (δ) τη μεγάλη διασπορά που παρατηρήθηκε στην Ανεξαρτησία και στις Σχέσεις με Οικογένεια.

Η διαπολιτιστική έρευνα έχει δείξει ότι αποτελέσματα όπως τα παραπάνω συνδέονται με τη δομή της οικογένειας και τις αξίες που καλλιεργούν οι φορείς κοινωνικοποίησης. Το συχνότερο εύρημα αφορά την ανάδυση μιας διάστασης αξιών η οποία αναφέρεται στον προσανατολισμό των κινήτρων και της συμπεριφοράς προς τον εαυτό ή προς την ομάδα (π.χ. Hofstede, 1980). Τυπικό δείγμα πολιτισμού που υιοθετεί συλλογικές αξίες είναι η Κίνα. Η διατήρηση της κοινωνικής αρμονίας, η εργατικότητα και η πειθαρχία βρίσκονται σε υψηλή θέση στην ιεράρχηση των κινεζικών αξιών (βλ. Chinese Culture Connection, 1987) και αυτό έχει ως φυσικό επακόλουθο την αυξημένη ενασχόληση των γονέων με την ευσυνειδησία των παιδιών τους. Το ίδιο ισχύει, σε μικρότερο βαθμό, και για την Ελλάδα, όπου επιπλέον η ευσυνειδησία συνδέεται με το φιλότιμο, μια ιδιαίτερα σημαντική αξία στη χώρα μας (Vassiliou & Vassiliou, 1973). Αλλά και η έμφαση στις Σχέσεις με την Οικογένεια που έδειξαν οι Έλληνες γονείς επιβεβαιώνει τη διαχρονική σπουδαιότητα του θεσμού αυτού για την ελληνική κοινωνία, παρά την περιορούσα απαισιοδοξία σχετικά με την «κρίση της οικογένειας» (Γεώργας, 1986· Georgas, 1991).

Οι ΗΠΑ και η Γερμανία καταλαμβάνουν συνήθως τις πρώτες θέσεις στις μετρήσεις ατομικιστικών αξιών. Υπό αυτό το πρίσμα, δεν εκπλήσσει η συχνή αναφορά των γονέων σε γνωρίσματα της προσωπικότητας του παιδιού που εντάσσονται στη Δεκτικότητα σε Εμπειρίες. Παράδοξο φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, το έντονο ενδιαφέρον των Κινέζων γονέων για την ανεξαρτησία των παιδιών τους, με δεδομένο το συλλογικό προσανατολισμό

των αξιών στη χώρα αυτή. Εδώ θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μια ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου δείγματος: στην Κίνα έχει επιβληθεί περιορισμός των γεννήσεων σε ένα παιδί για κάθε νέο ζευγάρι, με στόχο τον έλεγχο της πληθυσμιακής έκρηξης. Με άλλα λόγια, τα παιδιά του κινεζικού δείγματος είναι πρωτότοκα και μοναχοπαιδιά.

Πιστεύουμε ότι έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε και στη διάκριση των γονεϊκών αντιλήψεων σε θετικές και αρνητικές περιγραφές. Η διάσταση αυτή δεν είναι άμεσα εμφανής στα αποτελέσματα εξαιτίας του περιορισμένου διαθέσιμου χώρου. Ωστόσο, θα παρατηρήσουμε ότι η Συναισθηματική Σταθερότητα, η οποία αποτελείται σχεδόν στο σύνολό της από αρνητικές περιγραφές, καταλαμβάνει την τελευταία θέση σε συχνότητα μεταξύ των «μεγάλων πέντε» παραγόντων. Αντίστοιχα, η συντριπτική πλειονότητα των μονάδων ανάλυσης που εντάχθηκαν στη Δεκτικότητα σε Εμπειρίες είναι θετικές ως προς την αξιολόγηση, ενώ οι θετικές περιγραφές υπερέχουν των αρνητικών τόσο στην Εξωστρέφεια όσο και στην Προσήνεια, οι οποίες συγκέντρωσαν τα υψηλότερα μέσα ποσοστά μονάδων ανάλυσης.

Θα μπορούσε κανείς να κάνει λόγο για «ευνοϊκή προκατάληψη» των γονέων, εφόσον είναι δύσκολο να αποδεχτούμε ότι η γενική εικόνα των παιδιών είναι τόσο θετική όσο την παρουσιάζουν οι γονείς. Σύμφωνα με τους Dix, Ruble, Grusec και Nixon (1986), με αυτό τον τρόπο οι γονείς ενθαρρύνουν την ανάπτυξη θετικών γνωρισμάτων της προσωπικότητας του παιδιού ή ακόμα και αυτοεπιβεβαιώνονται ως προς την ποιότητα της αγωγής που προσφέρουν. Οι γονεϊκές περιγραφές δηλαδή ενδέχεται να περιλαμβάνουν όχι μόνο πραγματικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του παιδιού, αλλά και χαρακτηριστικά που οι γονείς επιθυμούν να αποκτήσει το παιδί τους μέσα από μια διαδικασία αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Επιπλέον, η αναλογία θετικών-αρνητικών περιγραφών μπορεί να συνδέεται με τις εθνοθεωρίες των γονέων σχετικά με την πορεία της ανάπτυξης (Goodnow & Collins, 1990). Αν οι γονείς αναμένουν την εμφάνιση κάποιας συμπεριφοράς σε συγκεκριμένη ηλικία αλλά αυτό δεν συμβεί, οι αξιολογήσεις τους γίνονται πιο αρνητικές. Έτσι θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε γιατί οι αυξημένες αναφορές των Κινέζων γονέων στην Ευσυνειδησία είναι στην πλειονότητά τους αρνητικές.

Σε κάθε περίπτωση είναι πολύ δύσκολο να δεχτούμε ότι οι διαφορές που εντοπίστηκαν μεταξύ των επτά δειγμάτων της έρευνάς μας ανάγονται σε εγγενείς, κληρονομικούς παράγοντες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποκλείουμε τη συνδυαστική επίδραση της βιολογίας στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Υπάρχουν αρκετές ενδείξεις ώστε να υποθέσουμε ότι η διαμόρ-

φωση της προσωπικότητας του παιδιού βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τις αξίες και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι φορείς κοινωνικοποίησης. Οι αντιλήψεις των γονέων, οι άρρητες θεωρίες τους για την προσωπικότητα και την ανάπτυξη του παιδιού διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο. Οι αντιλήψεις αυτές έχουν λειτουργικό-προσαρμοστικό χαρακτήρα και είναι προϊόν αλληλεπίδρασης των ψυχολογικών ιδιοτήτων των γονέων με πλήθος μεταβλητών, μεταξύ των οποίων οι κοινωνικές-πολιτιστικές παράμετροι φαίνεται ότι είναι από τις πιο σημαντικές.

Ευχαριστίες

Τα δεδομένα που παρουσιάζονται εδώ προέρχονται από το διεθνές ερευνητικό πρόγραμμα International Consortium for the Developmental Antecedents of the Five-Factor Model in Childhood (Kohnstamm, Halverson, Mervielde, & Havill, 1998) και μας παραχωρήθηκαν από τους επιστημονικούς υπεύθυνους επτά χωρών. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε τον Καθηγητή Ηλία Μπεζεβέγκη, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ελλάδα, καθώς και τους Dolph Kohnstamm, Πανεπιστήμιο Leiden, Ολλανδία· Chuck Halverson & Valerie Havill, Πανεπιστήμιο Athens, GA, ΗΠΑ· Ivan Mervielde, Πανεπιστήμιο Gent, Βέλγιο· Alois Angleitner, Πανεπιστήμιο Bielefeld, Γερμανία· Slawomir Jarmuz, Πανεπιστήμιο Wroclaw & Magdalena Marszał-Wisniewska, Ακαδημία Επιστημών, Πολωνία· Yuching Zang, Ακαδημία Επιστημών, Κίνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ash, S. (1946). "Forming impressions of personality". *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 41, 258-290.
- Berry, J., Poortinga, Y., Segall, M., & Dasen, P. (1992). *Cross-Cultural Psychology: Research and applications*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Besevegis, E. & Pavlopoulos, V. (1998). "Personality components in parental ratings of 12-year-olds: Mothers vs. fathers, boys vs. girls". In I. Mervielde, I. Deary, F. De Fruyt & F. Ostendorf (Eds.), *Personality psychology in Europe* (Vol. 7, pp. 129-140). Tilburg, The Netherlands: Tilburg University Press.
- Γεώργας, Δ. (1986). «Οι οικογενειακές αξίες των φοιτητών». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 61, 3-29.
- Γεώργας, Δ. (1998). «Ψυχολογικές και οικολογικές διαστάσεις στη δομή και λειτουργία της οικογένειας». Στο Ι. Τσιάντης (Επιμ.), *Βασική Παιδοψυχιατρική*. Τόμος Δεύτερος: *Εφηβεία* (σελ. 101-143). Αθήνα: Καστανιώτης.

- Child, I. (1954). "Socialization". In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of Social Psychology* (Vol. 2, pp. 655-692). Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Chinese Culture Connection (1987). "Chinese values and the search for culture-free dimensions of culture". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 143-164.
- Dix, T., Ruble, D., Grusec, J., & Nixon, S. (1986). "Social cognition in parents: Inferential and affective reactions to children of three age levels". *Child Development*, 57, 879-894.
- Festinger, L. (1954). "A theory of social comparison processes". *Human Relations*, 7, 117-140.
- French, J. (1956). "A formal theory of social power". *Psychological Review*, 63, 181-194.
- Funder, D. & Sneed, C. (1993). "Behavioral manifestations of personality: An ecological approach to judgmental accuracy". *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 479-490.
- Georgas, J. (1991). "Intrafamily acculturation of values in Greece". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 22, 445-457.
- Georgas, J., Christakopoulou, S., Poortinga, Y., Angleitner, A., Goodwin, R., & Charalambus, N. (1997). "The relationship of family bonds to family structure and function across cultures". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 80-91.
- Goldberg, L. (1981). "An alternative 'description of personality': The Big-Five factor structure". *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1216-1229.
- Goodnow, J. & Collins, A. (1990). *Development according to parents: The nature, sources, and consequences of parents' ideas*. Hove, UK: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hampson, S. (1988). *The construction of personality: An introduction*. London: Routledge.
- Harkness, S. & Super, C. (1992). "Parental ethnotheories in action". In I. Sigel, A. McGillicuddy-DeLisi & J. Goodnow (Eds.), *Parental belief systems: The psychological consequences for children* (2nd ed.) (pp. 373-391). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Hogan, R. (1983). "A socioanalytic theory of personality". In M. Page (Ed.), *Nebraska symposium on motivation, 1982. Personality: Current theory and research* (pp. 55-89). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.
- John, O. (1990). "The 'Big Five' factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires". In L. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 66-101). New York: Guilford.
- Jussim, L. (1986). "Self-fulfilling prophecies: A theoretical and integrative review". *Psychological Review*, 93, 429-445.

- Kohnstamm, G., Halverson, C., Mervielde, I., & Havill, V. (Eds.) (1998). *Parental descriptions of child personality: Developmental antecedents of the Big Five?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kohnstamm, G., Mervielde, I., Besevegis, E., & Halverson, C. (1995). "Tracing the Big Five in parents' free descriptions of their children". *European Journal of Personality*, 9, 283-304.
- Lambert, W. (1971). "Cross-cultural backgrounds to personality development and the socialization of aggression: Findings from the Six Cultures study". In W. Lambert & R. Weisbrod (Eds.), *Comparative perspectives on social psychology* (pp. 49-61). Boston: Little, Brown.
- McCrae, R. & Costa, P. (1985). "Updating Norman's 'adequate taxonomy': Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires". *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 710-721.
- McCrae, R. & Costa, P. (1997). "Personality trait structure as a human universal". *American Psychologist*, 52, 509-516.
- Μπεξεβέγκης, Η. & Παυλόπουλος, Β. (1998). «Αξιολόγηση της προσωπικότητας παιδιών και εφήβων από τους γονείς: Κατασκευή και ψυχομετρικά χαρακτηριστικά ενός ερωτηματολογίου». *Ψυχολογία*, 5, 165-178.
- Μπεξεβέγκης, Η., Παυλόπουλος, Β., & Μουρουσάκη, Σ. (1996). «Χαρακτηριστικά της παιδικής προσωπικότητας όπως παρουσιάζονται στη φυσική γλώσσα των γονέων». *Ψυχολογία*, 3, 46-57.
- Παπαστάμου, Σ. (1989). *Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Ross, L. & Nisbert, R. (1991). *The person and the situation: Perspectives of Social Psychology*. New-York: McGraw-Hill.
- Russel, G. (1983). *The changing role of fathers?* Brisbane: University of Queensland Press.
- Segall, M., Dasen, P., Berry, J., & Poortinga Y. (1993). *Διαπολιτιστική Ψυχολογία. Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο* (επόπτης ελληνικής έκδοσης Δ. Γεώργας). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1990).
- Slotboom, A.-M., Havill, V., Pavlopoulos, V., & De Fruyt, F. (1998). "Developmental changes in personality descriptions of children: A cross-national comparison of parental descriptions of children". In G. Kohnstamm, C. Halverson, I. Mervielde, & V. Havill (Eds.) (1998), *Parental descriptions of child personality: Developmental antecedents of the Big Five?* (pp. 127-153). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Strelau, J. (1991). "Renaissance in research on temperament: Where to?". In J. Strelau & A. Angleitner (Eds.), *Explorations in temperament: International perspectives on theory and measurement* (pp. 337-358). New York: Plenum Press.

- Schuessler, K. (1971). *Analyzing social data: A statistical orientation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Tabachnick, B. & Fidell, L. (1996). *Using multivariate statistics* (3rd ed.). New York: Harper Collins Publishers, Inc.
- Vassiliou, V. & Vassiliou, G. (1973). "The implicative meaning of the Greek concept of philotimo". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, 326-341.